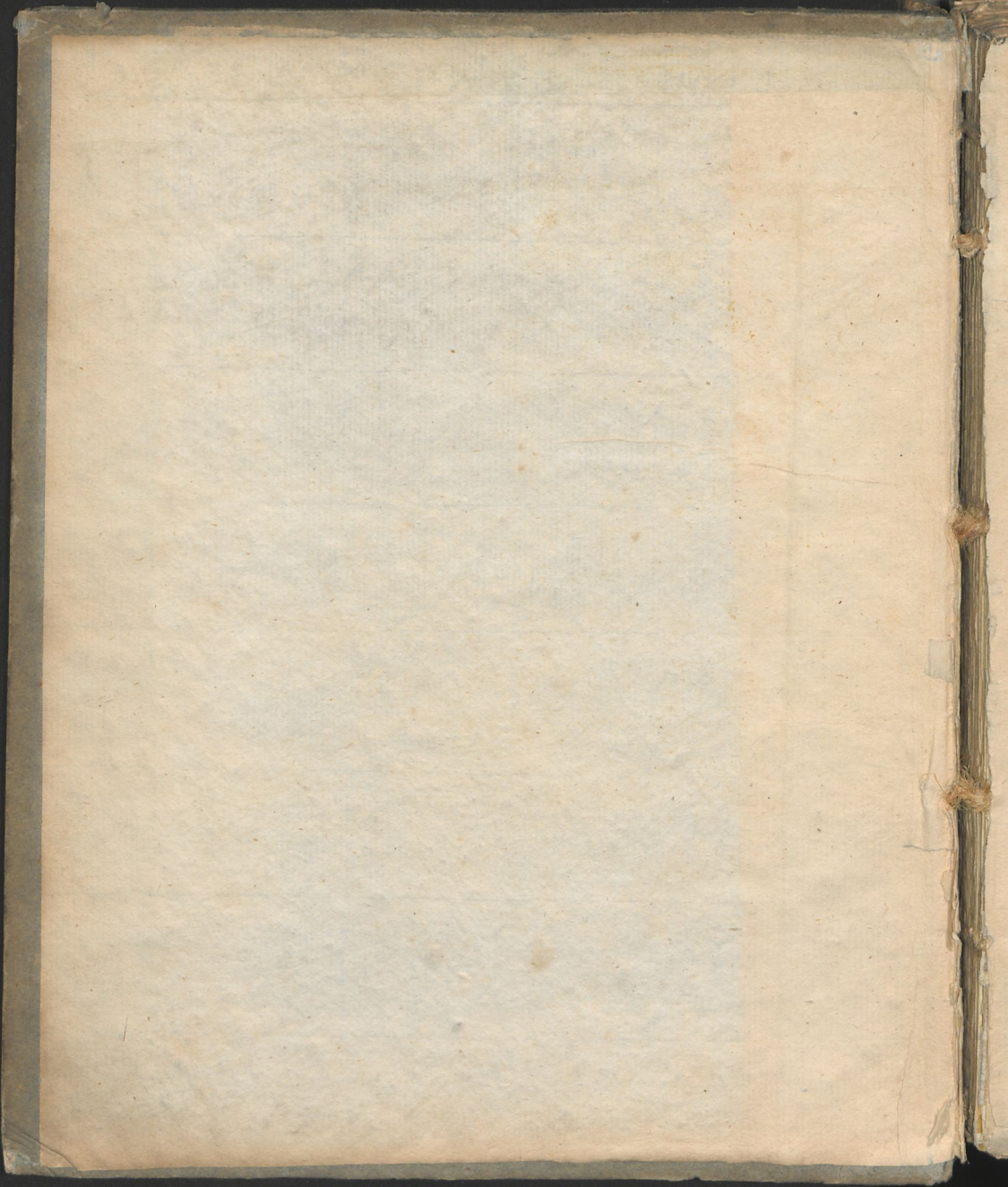

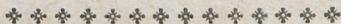
37

CONTROVERSIAS
DE
EXANTHEMATVM
AUCTORVM
ORTV

NVPER MOTAS

PRAESIDE

PETRO IMMANVELE HARTMANNO,

MED. ET PHILOS. DOCT. MED. THEOR. ANAT. BOTAN. ET PHARMAC.

PROF. PVBL. ORD. ACAD. CAESAR. NAT. CVR. ET ELECT.

MOG. ERFVRT. SCIENT. VTIL. ITEMQVE SOCIET.

DVCAL. TEVTON. HELMSTAD. SODALE,

ORDINIS MEDICI H. T. DECANO,

D. APRILIS, MDCCCLXIX.

DOCTORIS MEDICI DIGNITATEM

LEGITIME CAPESSVRVS

EXPENDIT

A V C T O R

IACOBVS HENRICVS PITSCH,

SAGANO-SILESIYS.

FRANCOFVRTI ad VIADRVM
E TYPOGRAPHEO WINTERIANO.

V I R O
MAXIME REVERENDO
AMPLISSIMO ATQVE DOCTISSIMO
M. GEORGIO CASPARO
PITSCHIO

ECCLESIARVM ET SCHOLARVM A. C. A.
IN DVCATV SAGANENSI
INSPECTORI REGIO

ET
ECCLESIAE, QAE SAGANI EST, A. C. A.
PASTORI
FIDELISSIMO MERITISSIMOQVE

PATRVELI

PIE REVERENTERQVE COLENDO,

A 2

ET

ET
VIRO
EXCELLENTISSIMO EXPERIENTISSIMO
DOCTISSIMOQVE
D. IOANNI SAMVELI
PITSCHIO,
SERENISSIMI PRINCIPIS DE LOBKOWITZ
ET DVCIS SAGANENSIS MEDICO
AVLICO,
COLLEGII MEDICI GLOGOVIENSIS ADIVNCTO
NEC NON
DVCATVS ET CIVITATIS SAGANENSIS
PHYSICO,
PARENTI OPTIMO
OMNIQVE HONORIS AC PIETATIS CVLTV
AETERNVM VENERANDO,
BINIS
PATRIBVS SVIS FIDELISSIMIS,
OB INFINITA IN SE COLLATA
BENEFICIA
OPVSCVLVM HOC ACADEMICVM
TANQVAM
PIETATIS REVERENTIAEQVE TESSERAM
OFFERT
FILIVS OBSEQVIOSISSIMVS.
PRO.

PROOEMIUM.

Cum de multis adhuc rebus summa medicorum dissensione certetur, tum perdifficilis omnino et nequaquam satis expedita est quaestio de natura plerorumque exanthematum acutorum: quae tamen ad exactam plurimum morborum cognitionem valde est proficua, et ad moderandam medendi methodum summe necessaria. Nostra in primis aetate miliare pustulae et petechiae, vtrumque singulare exanthematum genus, tantisque subtilibus disceptatae sunt controuersis, vt dissentientium molestum sit dinumerare numerum. Quod vero dissensionis summam continet, hoc est, vt diiudicetur definiaturque quaestio, vtrum dicta exanthematum genera naturae, an artis, sint opus, an

A 3

habita

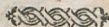
habita diuersorum aegrotantium ratione, interdum vtriusque. Ego vero, cum mecum habitem, et norim, quam captiosum sit hoc quaestionum genus, tironisque iudicio maius, idem hoc nunquam in me recepissim expendum, nisi et OPTIMI PARENTIS voluntas, et meritissimi de me PRAESIDIS benigna subleuatio intercessisset. Ille enim, vt spinosam hanc materiem, quoad eius optime possim, tractandam susciperem, serio voluit: hic vero exquisitarum obseruationum exempla liberaliter contulit, consiliisque, vbi haesitabam, adiuuit. Ad haec potiora, quae nuper huius rei causa lucem viderunt, scripta, suo loco commemoranda, summa animi attentione legi relegique, vt de argumentis in vtramque partem disputatis satis mihi constaret. Atque hinc omnino perspicue intellexi, illustris GAVBII de criticis diebus effatum, de miliari et petechiali exanthemate disputantibus maxime quoque esse oportere commendatum. Hic enim: *dum lis, dicit in fine institutionum pathologicarum, sub iudice est, iubet profectio rei dignitas veros quoscumque artis magistros, iunctis viribus, eo committi, vt semotis tantisper rationum argutis, exquisitarum obseruationum exemplorumque pondere solide tandem dirimatur.*

CAPVT

CAPVT PRIMVM
OBSERVATIONES ALIQVOT MEDICAS
COMPLECTENS.

§. I.

Cum autem nulla res, vt diligenter omnia perfequamur, ad veri inuestigationem prae reliquis maiorem vim habeat, quam sufficiens exemplorum, sincera fide, attentione diligenti, tempestiua occasione, et sine omni partium studio collectorum, copia; hoc in differendi initio instituemus, vt varias exanthematum miliarium petechialiumque historias selectas, quas nobiscum Praeses communicauit, praemittamus, habituri dein rationem eorum, quae ad salutaris disciplinae vera naturaeque conuenientia praecepta exinde circumspecta aestimatione ratiocinioque subacto conficiuntur. Ceterum intererit forte lectorum quorundam nosse, haec ipsa in diuersa coeli regione diuersoque terrarum tractu a Praeside nostro esse obseruata; Halae nimirum Magdeburgicae, Helmstadii, et hic Traiecti ad Viadrum, et in iis, quae confinia sunt, locis: quorum omnium magna aëris, aquarum, viuendique generis deprehenditur diuersitas. Neque hoc silentio praetereundum est, quod nemini medicinam facienti esse potest ignotum, morborum prouentus euentusque saepe numero ipso medendi methodi dirigi more, qui in his illius regionibus inter medicos inualuit. Halae, quo in loco organica, vt dicitur, theoria caput primum extulit et a diuersis magni nominis uiris cul-
ta est

ta est atque propagata, et ipsis summi aduerfarii, illustris HOFFMANNI, medici maxime mechanici, contraditionibus stabilita, inter medicos, artem suam ibidem exercentes, admodum diuerfa deprehenditur medendi ratio, pro eo vt quisque in STAHLII aut HOFFMANNI aliorumue mechanicorum partes est propensus. Sed negari non potest, nuperrimis temporibus ibidem adeo exoleuisse partium studium, vt vix STAHLII HOFFMANNIUE audiatur nomen. *Helinstadium* semper illustrarunt viri mechanica medicina admodum celebres, MEIBOMII, HEISTERIUS, GERICKE, KRVEGERVS, aliique; vt, qui nunc academiam hanc mechanica doctrina illustrem faciunt, omittamus. Haec autem *viadrina academia*, licet celeberrimus GOELICKE organicam doctrinam quondam intulerit, reliquorum summorum medicorum mechanicorum scriptis factisque semper ab omni partium studio fati est vindicata.

§. II.

Differendi autem principium ponemus in exemplo aegroti cuiusdam, qui nuperrime admodum ex militari febre conualuit. Iuuenis quidam, viginti annos natus, Regiomontanus Borussus, operi pistorio addictus, d. XVI. Martii huius anni iter Berolino Francofurtum nostrum pedibus ingreditur. Sequenti die circa vesperam leui corripitur febricula, noctemque agit insomnem: mane ceteroquin ita lassus debilisque, vt ne pedibus quidem consistere posset. Itineris igitur comites ipsum in currum vedarium deferunt, et huc aduehendum curant. Media nocte

nocte satis ventosa atque pluuia adueniens, commodi loci
 opportunitate exclusus, deferitur in cubiculum, ob mi-
 nus integras firmasque fores atque fenestras liberius ca-
 piens perflatus, et fornace carens, ibique solus re-
 linquitur, comitibus suum iter continuantibus. Die XX.
 Martii prima nocte augetur febris sub nouo impetu, ae-
 grotusque per noctem leuiter delirat. Ab amicis inops,
 omnibusque rebus egens, in strato, cui pallium iniectum
 erat, collocatus, vix, quo tegatur, habet cilicium, equo-
 rum alias dorsuale (*Friedecke*). Praeter aquam puram
 frigidam non alius erat potus: ex apposita enim situla,
 quandocunque vellet, hausit leuauitque intensam sitim.
 Ciborum interim adsumsit nihil. Die XXIII. Martii ver-
 sus vesperam vehementissime ingrauescit febris, adeo vt
 sub ardentissimo aestu cutis esset siccissima, linguam color
 ex atro rubens obduceret, vrinæ emitteretur parum, ae-
 grotusque maxime insaniret. Sequenti nocte atque die,
 vt obseruauit mulier, cui nunc ab aegroti popularibus hic de-
 gentibus cura ipsius demandata erat, summa fuit inquietu-
 do, anxia et anhelosa respiratio, et continua agrypnia.
 Singula haec symptomata perstiterunt ad XXVIII. diem
 Martii, eodem fere gradu; sed circa nonam circiter ho-
 ram facta est leuior quaedam remissio, satisque bene vale-
 re sibi aliisque visus est aegrotus, nisi quod adhuc virium
 magna defectio animaduertetur, cibique appetentia de-
 esset. Hoc quoque die alius est semel soluta, per plures
 iam dies adstricta. Verum enim vero circa vesperam su-
 bito reerudit febris, omnibus prioribus symptomatibus
 stipata: vt tunc demum ipse vitam in discrimine versari

B

exi-

existimantes aegroti ciues medicum aduocandum curarent. Die ergo XXIX. Martii, mane octaua hora arcessitur Praefes ad aegrotum: qui, quae nunc retuli, ex adstantibus quaerendo comperit, sequentia ipse obseruauit. Aeger mente prorsus non constabat, in strato suo hinc inde se iactitabat, semperque in erectum situm nitabatur, summe anxius et inquietus, si, quin se erigeret, impediretur. Cutis erat constricta et sicca; lingua squalida et albicans; facies pallida. Arteriarum pulsus deprehendebatur debilis, ceteroqui celer et frequens, adeo ut intra horae minutum octogies quinquies micaret. Lotii conditio examinari tunc non potuit, quoniam post emissionem statim ex matula effusum erat. Ceterum ea nocte bis tantummodo sub aliquali delirii remissione paucissimam urinae copiam excreuerat; reliquo tempore stratum suum permixerat aeger. Tum quoque parum erat sticulosus, et saepenumero oblatam aquam respuebat: cum tamen media nocte praeterita siti paene esset perustus. Ut vero in hoc aegrotto, qui sine omni medicina, sine omni regimine calido, sola aqua pura usus, iam duodecimum malignae febris contigerat diem, experiretur optimus Praefes, quid sola corporis natura, sibi met permessa, nullisque efficacibus medici moliminibus turbata, sua sponte sit effectura, aquam potui destinatam solo rubi idaei syrupo parum temperauit, et decoctum corticis Peruuiani electi, ex huius uncias duabus cum simplicis aquae libris duabus confectum, praescripsit, singulisque binis horis duas uncias adsumi iussit. Vesperi omnium symptomatum incrementum deprehendebatur, et octaua circiter hora arteriarum pulsus undena-

denonagies in minuto horae fiebat. Lotium, forte, licet aegre, in deliro collectum, crudum erat, tenue, aquosum. Nox summe inquieta. Die infecuto omnia paene eadem, nisi quod versus vesperam arteriarum ictus, eodem, quem diximus, numero fere se continens, saepenumero tremulus observaretur. Vrina neque colligi, neque adeo inspicere potuit. Cutis siccissima et velut exusta. Post mediam noctem levius delirare coepit aeger. Pridie Calendarum Aprilis, decimo quarto morbi die, septima hora matutina, accedens medicus nonnihil remissa vidit symptomata, et in emollescente cute, non tamen madida, praefertim in pectore, copiosissimae pustulae pellucidae miliares in conspectum prodibant. Collectum primo diluculo lotium crudum tamen adhuc et aquae instar erat. Arteriae quoque iidem intra minutum octogies septies octiesve micabant. Hora post meridiem quarta alius sua sponte est soluta, sextaque lenissimus mador obduxit cutem, innummerabilibus miliaribus nunc vbique fere conspersam. Lotium inter ea nullum est missum, praeter illud, cum alius leuaretur. Arteriarum pulsatio eadem, quae mane erat observata. Nox prioribus multum quietior, et summo mane aeger perfecte fere sibi constans et per intervalla tantummodo leuissime delirans. Hoc die, Calendis nimirum Aprilis, nona ante meridiem hora, magna symptomatum erat remissio: levis febricula, pulsus arteriarum mollis, aequalis, temperate celer et frequens, septuagies sexies in minuta horae particula micans, cutis leniter madida, sine effuso sudore, lotii tamen natura adhuc cruda tenuisque. Exanthemata elatiora, ampliora, multo fero

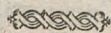

flauescente turgida. Nona hora vespertina pulsus adhuc remissior, sexaginta sex ictus in minuto non excedens. Aeger, ceteroquin sanae prorsus mentis, de summa solum que- rebatur imbecillitate virium, parumque sudabat. In col- lecto ad septimam horam lotio nubecula inceptam osten- debat crisin. Insequens dies iisdem conspicuus erat sym- tomatibus, neque perfectior in vrina crisis. Tertio Apri- lis die quinquaginta tantum et nouem in minuto arteria- rum pulsationes, sed vrina turbida post horam mucosum deposuit sedimentum. Exanthemata interim sicari coe- perunt. Sic tandem reliquis diebus rediit sensim valetudo, praeter dictum chinae corticis decoctum nullo alio reme- dio subleuata. Septimo Aprilis datum demum est infu- sum rhabarbari ex liquore, qui dicitur, digestiuo Boerhaa- uiano.

§. III.

Alterum eiusdem fere generis exemplum priori statim subiungemus. Academiae huius viator (*Ausrich- ter*), postquam per aliquot dies, mense Februario huius anni, tempestate pluuiosa, in alnetis palustribus caeden- dorum lignorum curam habuerat, redux domum, multo sudore multaque pluuia madidus, eodem die, d. XII. Fe- bruarii, vesperi leui horrore corripitur, cui longe inten- sior successit aestus, tota nocte somnum aegroti eripiens, nisi quod sub diluculum matutinum nonnihil somni, sed admodum tumultuosi, superueniret. Altero die tertioque remisit quidem antemeridiano tempore febris adeo, vt si- bimet ipse bene valere videretur aeger, sed vespertinis ho-
ris

ris semper recruduit febris, noctemque, vti primo die, in-
fomnem reddidit atque aestuosam. Verum enim vero d.
XV. eiusdem mensis, ineunte nimirum quarto morbi die,
sub vesperam subito ita exacerbata est febris, vt et leuiter
deliraret aeger, et siccissimo aestu fere consumeretur. Ac-
cesserunt mane d. XVI. Februarii maximae respirandi diffi-
cultates, spasticaeque cardialgiae, vt, nisi erectus, inter-
clusum iri spiritum aeger arbitraretur. In hoc vitae sani-
tatisque discrimine Praesidis nostri opem demum efflagitat
aegroci vxor. Qui accedens intensissimam deprehendit
febrem, cum summa virium imbecillitate coniunctam. Ar-
teriarum in pulsando maxima erat frequentia celeritasque,
sed impulsus ipse admodum paruus. Collectum ex prae-
terita nocte lotium erat crudum aquosumque: aluus vero
quarta circiter hora matutina mediocri fluxione bis erat so-
luta. Mens potissimum sibi constabat; erant tamen ratio-
ra temporis interualla, quibus paullo esset remotior. Cu-
biculi calor satis temperatus deprehendebatur, omnique
reliquo morbi tempore ipse aegrotus a nimis calido regi-
mine fuerat alienissimus. Omni cibo abstinuerat ex tri-
bus iam diebus, soloque se refecerat simplicis aquae potu.
Praescripsit medicus potiunculam ex aquarum millefolii et
chamaemeli vncis tribus ad aequales partes, in quibus ex-
tracti corticis Peruuiani drachmae tres solutae erant. Sa-
poris gratia syrupus capillorum Veneris ad semunciam erat
adfusus. Huius potionis vnum cochlear singulis binis ho-
ris adsumsit aeger; ceterum sola aqua ad potum porro con-
tentus, cum decoctum hordeaceum auenaceumque maxime
fastidiret. Sub vesperam accedens medicus, praeter ex-

spectationem, febris fatis insignem deprehendit remissionem: quippe aestus erat temperatissimus, paullo mollior cutis, rara praecordiorum anxietas, animus fatis sibi constans, imminuta pulsantium arteriarum celeritas, (vix enim in minuto sexagesies sexies micabant); sed lotii cruditas et summa virium deiectio persistebat. Insecuta nocte prima bene dormiit aeger; media inquietior factus abrupto vsus est somno. Interim sequenti toto die omnia symptomata adeo fuerunt remissa, vt fere omni morbo liberatus videretur aeger. Sed verae cuiusdam criseos defectus mouit medico suspicionem, subesse nescio quid insidiarum in hoc morbo, a quibus facillime opprimi posset aegrotus. Per omnem enim morbi ambitum ne maderat quidem cutis, nec in vrina aliquod criseos apparerat signum: leuissimam vero diarrhoeam, quae bis tantum quarto superuenerat die, vix dixeris criticam. Proinde in praedictae potionis vsu persistere iussus est aegrotus, quo qualiscunque futura crisis in moliminibus suis adiuuaretur. D. XVIII. Februarii, tribus quatuorue ante meridiem horis, de summo capitis dolore vehementer queri coepit aegrotus, frequenterque, quam biberet, poposcit aquam, licet ceteroquin aestuare nec aliis, nec sibi ipse videretur. Hora post meridiem altera vero subito leuiter inhorruit, accedentibus nouis praecordiorum anxietatibus difficultatibusque respirandi: nec dum quarta audita erat hora, cum inter remissiora deliria aeger intensissimo exureretur aestu, sitique fere confectus perpetuo aquam postularet. Hoc die quoque interclusus erat vrinae fluxus: ex quinta saltem matutina hora lotii emissum erat

erat nihil. Inter haec denuo aduenit Praefes, arteriarum-
que pulsantium celeritatem summe sensit auctam; quando-
quidem octoginta duo earundem ictus intra minutam ho-
rulae particulam numerari poterant. Cutis licet magna
esset siccitas, distincte tamen ad aegrotantis lectum odor
ex vappido subacidulus, qualis miliarium exanthematum
esse solet, percipiebatur. Ad haec tanta aegri erat imbe-
cillitas, vt eidem erigendi se in lecto deesser facultas. Par-
tim igitur vt haec insignis debilitas, quoad eius fieri posset,
leuaretur, partim ne aliqua molienti naturae vis inferretur,
porro praedieta potio aegroto est data. Vndecima circiter ho-
ra nocturna primum hoc die perparum minxit aeger: quod
lotium in vitro susceptum adhuc cruditatis indolem habuit.
Tertia post mediam noctem hora leniter madescere et
emolliri coepit cutis, et licet praecordiorum anxietates non-
nihil remitterent, nox tamen omnis ad diluculum vsque
fuit infomnis. Septimo igitur morbi die ad decimam an-
te meridiem horam adueniens medicus, quantulamcunque
febris sentiens remissionem, et foetoris vappidi subacidu-
lique augmentum olfaciens, inspicit collum, pectus, abdo-
menque, et vniuersam hanc regionem innumerabilibus
vesiculis miliaribus pellucidis et albicantibus vidit consper-
sam. Sudor ceterum deerat; lenissimo autem madore
cutis mollescebat. Aluus iam ex quatuor diebus stricta.
Celeritas arteriarum iam ad sexaginta tres intra minutum
ictus erat reducta. Monendi autem hic sunt lectores, cu-
biculi calorem semper fuisse temperatissimum, et ipsam
quoque lodiculam admodum tenuem leuemque, immo sae-
penumero ab inquieto aegroto reiectam. Vespero, eod-
dem

dem die, febris quidem nonnihil increuerat, quippe in minuto arteriae septuagies quater micabant, sed singula reliqua molesta symptomata, praesertim respirandi difficultates, erant remissiora. Urinae hora post meridiem altera emissa nubeculam in medio vitro fluitantem ostendebant. Miliarium eadem, quae mane fuerat, conditio. Insecuta nocte satis bene dormit aeger, praeterquam quod interdum subito expergeret quasi perterritus. D. XX. Februarii magna erat vesicularum eleuatio: vrina circa diluculum missa fere cruda, sine nubecula; missa sub meridiem vero nubeculam ad fundum deponebat: alius adhuc febris. Ceterorum symptomatum summa remissio. Praeter madorem lenissimum cutis, alioquin mollissima, nec hoc die sudabat. Eadem quoque nocte somnus aegro fuit placidus et minime turbulentus. Mane, nono morbi die, ruptis iam plurimis vesiculis, sine omni fere aestu febrili, satis bene valuit aeger, de sola debilitate questus. Versus vesperam perparum citatior factus est arteriarum pulsus, et remittente eodem lenissimus subsequutus est sudor. In lotio vero nubecula sola apparuit, sine omni crassiori sedimento. Inter haec decimo vndecimoque die sensim, deiectis velut squamulis, disparuerunt miliaria, et ex graui hoc morbo aeger lento gradu recollegit vires.

§. IV.

Liceat nunc miram febris, petechiis miliaribusque stipatae, historiam enarraturo rogare lectores, velint ad stupendam illam accuratius attendere symptomatum grauissimorum complicationem, quae sua sponte huic morbo

bo superuenerunt. Generosae stirpis matrona *d. H.* quadraginta circiter annos nata, sanguinea humorum temperie et mediocri corporis habitu praedita, ceteroquin bene menstruata et inoffensa valetudine viuens, dum per aliquot hebdomades apud amicum quendam commoratur, hic subito maligna febre correptus supremum obit diem. Illa tam inopinata morte perterrita paucis diebus post maximis capitis affligitur doloribus, et velut multo labore delassata vix pedem mouere potest. Metu, ne in alieno domicilio decumberet, per tres priores huius morbi dies lecto se abstinet, et in solo scimpodio Turcico, quod vulgo *Sopha* dicunt, consuetis vestibus amicta recubuit. Exeunte tertio die manifeste febrile incipit cum insigni cephalalgiae incremento summoque omnium ciborum fastidio. Omni hoc tempore sola aqua pura sitim restinxit, eidemque subinde nitri tantillum adiecit, rata, hoc modo capitis dolores insigniter mitigatum iri; alias vero medicinas non attingit. Quarti autem huius diei nox aegrotae plurimum fuit calamitosa: quippe continua insomnia, cui et summa cardialgia, et vagus per omnia intestina dolor spasticus, et intercepta per innumerabiles ructus respiratio comites fuerunt, aegram vehementer excruciauit. Remiserunt haec symptomata mane perparum, sed eorundem locum occupauit ardens velut pungensque vniuersi thoracis dolor, vt et hinc aegrotata difficulter et quasi singultim respiraret. Ceterum omni hoc tempore vestes non deposuit aegra, et in dicto scimpodio, quod erecta melius respirare sibi videatur, solummodo decubuit. Hic idem aegrotantis status mansit quinto sextoque morbi die. Alum semel bisue

C

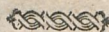
quo.

quotidie deiecit: sed faeces aluinae paucae fuerunt, duraeque magis, quam fusae. Ad lotii naturam non attenderat aegrotā. A potu nimis sibi temperauit, quod postremis his diebus hausta potione intestina protinus nonnihil indoluerant. Sub finem sexti diei subito a nouo quasi febris insultu maxime incaluit aegra redieruntque singula ista symptomata, quae quarti diei noctem reddiderant insomnem. Decumbens ergo in scimpodio isto, et palliolo leuiter tecta, mane in collo et in pectore miliaribus innumeris, interiectisque passim subrufi prunique coloris maculis, quasi conuersa conspicitur. Hinc in maximum horrorem perducti, qui adstant, veritique, ne ad ipsos quoque malum serperet, capto prorsus inhumano consilio, aegram in semipatens pilentum (*halbe Chaise*) coniciunt, domumque, quae vno milliari distabat, mictunt. Erat hic dies XXVII. Februarii, anni proxime praeterlapse, quo graues, frigidi, et ad haec septentrionales stabant venti; quam coeli regionem versus iter dirigi oportebat. Venit igitur domum aegra fere exanimis, pallida, et horrore tam febris, quam frigidae tempestatis tantum non enecta. Nec domi statim habuit, quibus refocillaretur, adminicula. Ancillae enim, herae suae aduentum ne per somnium quidem suspicantes, omnes cubiculi hypocaustique fenestras iam per plures dies noctesque reliquerant apertas, nec apparatus erat, quo deponeretur aegra, lectus. Praeter haec totae aedes magnae erant vetustatis: omnia, quocumque circumspexeris, ruinosā, tectum, murus, contignationes, fenestrae, foresque, ut ybique, quo vellet, ventus liberrimum haberet perflatum, efficacissimeque temperaret,

peraret, immo absumeret, calorem cubiculi, a calente
fornace effusum. Semianimem heram ergo ministræ in
frigidum deponunt lectum, ex superiori tabulato delatum,
et hyemali aëre interspersaque niue probe vdim. Quo
facto demum Praesidem nostrum ilico arcessendum curant,
vt, si qua vitae spes superesset, aegrotantis susciperet cu-
ram. Ille media nocte, sub initium octavi morbi diei,
accedens aegrotam extremos fere vitae spiritus ducentem
deprehendit. Grauior et sonantior animæ erat meatus,
catarrho suffocante extinguendis alias familiaris. Non
faciei solum, sed vniuersi quoque corporis tantus pallor,
vt ibidem præcedente die pustularum miliarium farraginem
infedisse nemo profecto arbitraretur. Praeter haec oculi
concaui, acutus et contractus nasus, auresque laxae et ve-
lut pendulae, atque collapsa tempora sistebant medico fa-
ciei illius Hippocraticae imaginem, tot tamque innumeris
funestis eventibus summe ominosam. Arteriarum pulsus
paruus contractusque erat, vt vix tangentis digito percipi
posset; quid? quod plures pulsationes adeo exiles erant,
vt, nisi maxima in explorando adhiberetur attentio, in-
termittæ viderentur, quæ ob exilitatem explorantis sensui
tantum se subducebant. Ceterum plerique ictus erant ce-
leres frequentesque, plurimum vero inaequales. Cutis le-
uissime madebat, sed simul subfrigebat. Animus, nullius
rei conscius, eo similiorem moribundæ reddebat aegro-
tam. In summe ancipiti hoc statu, cui omnino illaetabile
statuendum erat omen, ratus est Praeses noster haud in-
congruum fore, si, cum omnium remediorum vsus pror-
sus superuacaneus aut inanis esset futurus, denuo phospho-

ri vrinarii vires, frequentiori experimento iam cognitatas, in aegrota hac experiretur, exigua licet spe inductus. Exhibuit ergo aquam, quae fescunciae circiter disti phosphori per longum fatis tempus superfusa et agitando insuper plurimis exilissimis eiusdem moleculis impraegnata erat. Cuius aquae datum primo est cochlear minus: quam portionem diu ore detinuit aegra, antequam deglutirét. Facta haec sunt hora circiter quarta matutina. Postquam autem deglutierat aegrota distam aquam, protinus datum est eiusdem alterum cochlear: quod statim deglutiendo absorpsit. Intra duas igitur horas eadem ratione vnam distae aquae phosphoreae vnciam sensim adsumpsit. Praeter omnem spem expectationemque animaduersae sunt ad sextam circiter horam aliquae mutationes. Quippe arteriis nouum accedere videbatur robur, minusque exiles atque inaequales, ac antea, earundem erant ictus; faciei quoque suus rediit color, vt iam longe minus Hippocraticam susteret imaginem. Cutis quidem mador persistebat, sed conuenientior naturae calor frigidulum temperabat sensum. At sonantiores illi atque catarrhosi stertores nondum imminuebantur, nec dum redeuntis ad se animi vestigium apparebat. Interea deglutitio magis magisque expedita facilisque facta persuasit medico, vt singulis horis ante meridiem duo eiusmodi, quae diximus, cochlearia minora aquae illius phosphoreae exhiberet; quam portionem circa ipsum meridiem tertio cochleari auxit. Numerati eodem tempore arteriarum pulsus fuerunt mediocriter magni, aequales, octoginta nouem in minuto. Altera post meridiem hora iactitare se in lecto coepit aegrota,

ta, ceteroquin nihil loquens, oculisque clausis permanen-
tibus. Cutis mador sensim evanescebat, eiusque locum
siccitas subarida occupare incipiebat. Stertor idem. Uri-
na aliquoties hoc die, inscia aegrotante, effluxit; lodicu-
lis substratis id testantibus. Quinta demum hora vesper-
tina longe malus incrementum fuit siccitas arida cutis,
adeo ut et haec tactui subaspera videretur: nec remisit
stertor, nisi quod interdum suspiriosa intercederet respira-
tio. Arteriarum ictus pauciores: quater enim et octogies
tantummodo intra minutum micabant. Summam cetero-
quin inquietudinem praecordiorumque anxietatem perpe-
tuae aegrotantis in lecto iactationes satis abunde demon-
strabant. Atque haec, haud mutatis symptomatibus, per-
durarunt ad mediam noctem: quo tempore paullo quie-
tior facta aegrota somno naturali refici visa est, et remissius
quoque stertuit. Quarta circiter hore matutina, (erat
autem nunc nonus morbi dies,) primum aquam poposcit,
non sine insigni ardentis sitis documento perquam avidè bi-
bens. Tum quoque cutis leuissime madebat arteriaequae
septuaginta sex octoave pulsus in minuto non excedebant.
Ea nocte quoque una cum urina alui parcissima fluxio le-
ctum conspurcaverat, inscia aegra: quippe nec dum mens
perfecte sibi constabat. Ea tota nocte ter tantummodo di-
cta aquae phosphoreae dosis aegrotae est data. Mane, il-
lucescente iam die, in collo observatus est miliarium albi-
cantium reditus: quibus visis permotus medicus pectoris
quoque regionem exploravit, eandemque plurimis vesiculis
miliaribus, sparsimque maculis petechialibus ex rufo brun-
noque nigricantibus deprehendit interpunctam. Circa un-
decimam

decimam ante meridiem horam aliquoties de siti conquesta aegra aquam bibit, licet ceteroquin nondum cohaerentia et mentis reditum designantia loqueretur verba. Vrinam quoque semel matulae immixit crudam adhuc aquosamque, et quarta demum a missione hora leuissimam in fundo nubeculam ostendentem. Arteriae meridiano tempore plurimum habebant in pulsando remissionis, molli ictu vix septuagies micantes. Hoc die, loco simplicis aquae, interdum quoque aegra sitim decocto panis Sydenhamiano aut decocto cerasorum acidorum siccatorum restinxit. Aqua phosphorea singulis ternis tantum horis est data. Quinta hora vespertina, cum decimus morbi dies immineret, abiit domum Praeses noster, aliis officiis auocatus; sed usum praedictae aquae phosphorae dicto modo continuari iussit. Ceterum, ut eo tempore aegrae erat conditio, spem concepit, fore, ut per grauissimi huius periculosissimi que morbi difficultates generosa matrona sit eluctura. Mentis enim magis magisque ad se redeuntis aderant vestigia; aderant summae catarrhosi suspirantisque spiritus remissiones, temperatissimusque mador ardorem siccitatemque cutis infringebat et copiose erumpentium miliarium petechiarumque prouentum adiuuabat. Sed infecta nocte, pessimo regiminis, quod medici vocant, errore, adstantium incuria admissio, omnia denuo in peius mutata sunt; quasi, quaecunque aegrotae accidere possent, in eius perniciem extenuandamque spem coniurassent. Enarrabo autem, quae sunt facta, singula. Iam octaua hora vespertina placido somno consopita erat aegrotata, tantaque utebatur quiete, ut et reliqui, illius curam habentes,

tes, hinc in somnum inducerentur. Haec dum fiunt, nescio qua de causa, inquietior facta aegra superfratam sibi lodiculam prorsus deiicit, et per duas circiter horas fere nuda, remoto quoque maxime indusio, in lecto iacet. Quarta demum hora matutina expergesiunt, qui aderant, a stridente rhonchissantis aegrotae spiritu excitati. Quanta tunc exiguo errore spes occiderat! Aegrae idem tunc periculi plenissimus erat status, qui paucis diebus ante iam mortem erat minitatus. Hoc in discrimine medici aduentum denuo urgent; interea distae aquae phosphoreae cochlear sensim guttatimque instillantes, quod et in deglutitione summa obseruaretur difficultas. Sub meridiem accedens medicus nihil, nisi perfectam faciem Hippocraticam, conspicit, pectusque anxio catarrho ita agitabatur, tanquam bullantia ad ignem pisa audires. Vniuersum corpus rigebat pallescebatque, marmoreae statuae instar. Nihil illic miliarium, petechiarum nihil. Ipsum cubiculum praegelidum erat; quod ministrae, terrore nescio, an incuria? eiusdem calefaciendi officium intermiserant. Proinde, moderato calore temperari cubiculum iubens, simul exhibuit medicus potiunculam ex aequali oxymelitis scillitici et praedictae aquae phosphoreae parte mixtam, eiusque minimum cochlear, prout pedetentim resorptum erat, aliquoties dedit. Hac ratione a prima post meridiem hora ad quartam aegrotata forbillando adsumsit nouem cochlearia, sine conspicua tamen status sui mutatione. Sola arteriarum pulsatio, quae antea omnem explorationem effugiebat, quasi redire ad tactum videbatur. Exeunte autem quarta hora vomitum moliri coepit aegra, et subinde inter grauissi-

grauissimos rhonchos tussire; donec tandem conuulsio
 qualimotu, inter suffocationis pericula, insignem tenacis-
 simi mucii vim, tussiendo et vomendo reiecit. Quo facto
 paullo euidencior factus arteriarum pulsantium motus bis et
 octagies in minuto est obseruatus. Sub isto autem vehe-
 menti vomitu tussique exierant simul aluo vesicaeque con-
 tenta. Post haec iacuit quieta aegrotans ad septimam vs-
 que horam, imminuto quoque nonnihil stertore. Interea
 tria tantummodo purae aquae phosphoreae accepit for-
 psitque cochlearia. Mox a septima hac hora iterum,
 leuiori conatu, mucosam eiecit colluuiem, non sine insigni
 stertoris decremento subsecuto. Quae dum fiunt, eua-
 nuit sensim faciei pallor, et rigidula membra pedetentim
 incaluerunt. Atque hic calor ad duodecimam vsque ho-
 ram nocturnam ita magis magisque est auctus, vt et cutim
 quasi siccaret exureretque. Mens interim adhuc erat alie-
 na, vt et lectum aliquoties permingeret aegra: oblatam
 tamen aquam puram auide et minus difficulter hausit. Per
 quinque has horas bis tantum duo cochlearia minora pho-
 sphoreae aquae sunt data. A media vndecimi huius diei
 nocte paululum remisit aestus, et arteriae ad septuaginta
 trium istuum numerum intra minutum redierunt. Ster-
 tor quoque erat mediocris. Mane sub diluculum perad-
 modum lenis mador cutem emolliit, et simul redeuntibus
 miliaribus, petechiisque viam parauit. Haec enim exan-
 themata tanto numero antemeridianis his horis denuo pro-
 ruperunt, vt vniuersum collum, pectus, abdomenque ra-
 dulae redderent simillimum. Hora decima primum noua
 redeuntis ad se animi specimina dedit aegrotans; cum de pe-
 ctoris

Storis dolore conquereretur, simulque filiae suae natu maximae manum porrigeret. Insequenti quoque hora matulam poposcit, sciensque emisit vrinam. Nec stertor supererat, nisi in dormiente leuissimus et vix audiendus. Emiffa illa et in vitro seposita vrina cruditate nondum carebat. Pulsationes arteriosae intra minutum raro septuagesimum ictum attingebant. Haec morbi conditio prorsus eadem erat ad sextam vsque horam vespertinam: hoc vero tempore denuo nonnihil incrementi cepit febrilis aestus, aucto ad octoginta circiter ictus arteriarum motu, persistente tamen leni cutis madore. Stertor quoque non, nisi in dormiente aegra, isque perexiguus, occurrebat. Ex eo tempore rarius datum est phosphoreum medicamentum, singulis nimirum senis horis ad duo cochlearia minora; interpositum autem tenue corticis Peruuiani decoctum, quolibet bihorio nempe ad duas vncias. Ea nocte bene placideque dormiit aegra, rarius euigilans protinusque iterum obdormiens: bis quoque minxit, bene sui conscia. Missum media nocte lotium crudum, tenue, aquosum; sexta sub diluculum hora, nonnihil turbidum et post aliquot horas paucio sedimento mucoso conspicuum. Exanthemata miliaria, mane conspecta, non videbantur copiosiora; patechialia autem, praesertim in pectore, prioris diei numerum mirifice superabant. Arteriae denuo vix in minuta horae particula septuagies micabant. Lenis quoque iste mador non remisit. Eo die, qui erat duodecimus, ceterum satis belle se habuit aegra, rationis perfecte compos; quippe plura cum liberis suis de varia re domestica locuta est, vt et medicus monitis haberet opus, ne nimia

D

con-

confabulatione sanguinis orgasmos concitaret. Ob modicam sitim raro, immo non, nisi monita, aquam bibit. Sed omnis cibi maxima adhuc aderat auersatio. Moderatus ille mador, sine largiori sudore, per totum diem semper idem: eademque etiam fere arteriarum pulsationes. Sub vesperam nonnihil quidem increbuerunt ictus, sed reliquorum symptomatum nulla fuit mutatio. Nox quieta, iucundissimoque somno aegrotam resciciens. Decimo tertio hoc morbi die sat magna miliarium pustularum copia rumpi siccarique coepit, et ipsae quoque petechiales maculae intensiorem brunum nigricantemque colorem sensim deposuerunt, et magna ex parte penitus euauerunt. Urina hoc die aliquoties missa semper mucosum deposuit sedimentum. Noctis infecutae, quae prioris, conditio: versus matutinum vero diluculum paullulum insudauerat aegra. Nec diei huius decimi quarti alius, quam praecedentis, fuit status. Tum vero cutis, omnibus maculis petechialibus iterum libera, paucissimas pustulas miliares adhuc superstites habebat, quae non essent disruptae atque squarrosae. At decimo quinto die, cum omnia proxime conualituram aegrotam ominarentur, subito molestae quaedam odiosaeque litterae, imprudenter aegrotanti oblatae, eiusdem animum tanta adfecerunt sollicitudine, ut protinus vehementi asthmae spasmodico spiritus fere intercluderetur, simulque aliqua nondum disruptarum vesicularum miliarium pars sine ruptione euanesceret. Quid? quod huius sollicitudinis tanta fuit in animum aegrotae vis atque efficacia, ut ipsa ea nocte vniuersa insigniter deliraret et insomnis in lecto iactaretur. Sed remiserunt postero die graua

grauia haec symptomata, apparuerunt iterum nonnullae pustulae, remiserunt exagitati arteriarum motus, tandemque sine nouorum symptomatum accessione crassum, graue, subrubicundumque urinae sedimentum exeunte decimo octauo die successit, et aegra sensim, perfecte tamen, ex adeo truculento morbo sanitati est restituta.

§. V.

Lubentissime hic adicerem aliquod eiusdem fere generis, eiusdem temperatissimae medendi methodi, eiusdemque euentus, miliarium petechiarumque historias, a Praeside nostro Halae Helmstädiique obseruatas, mecumque communicatas: nisi vereretur, ne extra fines terminosque huiusmodi commentariolorum academicorum egressurus, mihi ipse ea, quae sequenti capite pertractanda supersunt, disputandi opportunitatem sim praerepturus. Haec saltem ex iis, quae ad manus sunt, obseruatis adnotasse sufficiat, nonnulla in his existere exempla, quae solutas a miliarium petechiarumque prouentu febres acutas declarant; plura vero, in quibus aut incongruum nimisque calidum aegrotantis regimen, aut varii quoque medentium errores eiusmodi exanthemata, in plerorumque aegrotorum detrimentum, velut prolestarunt. Verum enim vero cum haec quotidiani fere sint exempli, eorum enarratione nolimus morari lectores.

CAPVT ALTERVM
AD
CONTROVERSVM EXANTHEMATVM ACVTORVM
ORTVM SPECTANS.

§. VI.

Bene sapienterque iam pridem, antequam miliares pustulae inter medicos innotuerant, solaeque petechiae cum aliis maligni generis febribus humanum genus adfligebant, de petechiis monuit *a*) NICOLAUS BOCCANGELINVS, illustris suae aetatis medicus Caesareusque inter Hispanos Archiater, quod macularum expulsio, ex quacunque causa contigerit, fieri possit vno e tribus modis: aut critice, quod fit, cum robusta est facultas, et humor tali praeditus natura, vt illius beneficium suscipere possit; aut mere symptomatice; aut quod medium teneant inter haec extrema. Eandem sententiam de miliaribus quoque recentissimorum medicorum plures tulerunt: quos nunc attingere non vacat. Ex his vero illustris ANTONIVS de HAEN, ultra progressus, primo adferens, miliaria et petechialia exanthemata frequentius praeposterae artis esse opus, rarius naturae medicatricis, dein prorsus nuperrime negavit, eadem vnquam esse critica, sed semper inopportuna medicatione aut incongruo regimine producta *b*).

mas

a) In rarissimo de febribus morbisque malignis libro, Madridi anno 1701. edito; pag. 222.

b) Quos ad manus habui, illustris huius viri sequentes sunt libri: *Rationis medendi in Nosocomio practico Parres XI, Vindobonae anno*

mas haec sententia plurimum medicorum effecit reclamaciones, neque dum controuersia haec ita est transacta, vt nulla amplius huius rei dubitatio superfit c). Hoc igitur in praesenti instituemus, vt collatis ex vtraque parte disputantium argumentis, sine omni partium studio, nullaque auctoritate occoecati, ea ex morborum a nobis enarratorum historiis (§.II.-V.) feligamus phaenomena, quae in tam difficili captiofaque quaestione aliquod veritati stipendium facere possunt.

§. VII.

Huius autem controuersiae transactio cum in eo potissimum versetur, vt, quid *criticum*, quid *symptomatum*

D 3

ticum

1706-1707. 1708-1709, et *Theses sistentes febrium diuisiones etc. ibid. 1709.*

- c) Quos, praeter Haenianos istos commentarios attente euoluimus, scriptores sunt sequentes: ANTONII STORCK annus medicus I, et II. Vidobonae, 1706-1707, et 1708-1709, IOANN. GEORG. HASENOEHL *Historia medica morbi epidemici sive febris perechialis*; ibid. 1706-1707. CHRIST. MOLINARII *de miliarium exanthematum indole et tractatione disquisitio*; ibid. 1706-1707. MATTHAEI COLLIN *dissertatio medica de miliaribus*; ibid. 1706-1707. Eiusd. ad Ernestum Godofredum Baldinger epistola etc. ibid. 1706-1707. Inuiti caruimus Alerbophilorum Viennensium elucidatione epistolae de cicuta; ibid. 1706-1707. Lettre de Mr. CRANZ a Mr. Tissot au sujet de sa dispute avec Mr. de Haen; ibid. 1706-1707, et Lettre de Mr. COLLIN a Mr. de Haen au sujet des Maladies avec eruption; ibid. eodem anno. Porro huius argumenti causa considerate legimus F. G. BALDINGERS *Abhandlung von den Krankheiten einer Armees*; Longofalissae, 1706-1707. DONALD MONRO'S *Beschreibung der Krankheiten in den brittischen Feldlazarethen*; Altenb. 1706-1707, et IO. BERNH. DE FISCHER *Tractatum de febre militari, purpura alba dicta*; Rigae, 1706-1707, aliosque plures.

ticum dicatur, definita notione inter disceptantes constet, ne ad inanem verbiuelicationem omnis lis redeat: instituti omnino interest nostri, vtriusque vocis exactam hic praemittere definitionem, eamque inprimis Hippocraticam; quod illustres illos viros, qui nunc maxime contentionibus se inuicem laceffunt, summi huius viri auctoritate niti videmus. Tamen vero apud ipsum Hippocratem, Galenum, ceterosque veteres scriptores medicos varia omnino multiplexque vocis *crifeos* est significatio *d*): videtur tamen, si quid recte iudicamus, ea nostro tempore potissimum vsu recepta, quae *subitanam morbi cuiusdam acuti solutionem, stato quasi tempore vi vitae productam e*), declarat. Vnde porro facile liquet, *criticum* dici, quodcumque in corpore humano a vi vitae, soluendi cuiusdam morbi acuti causa, mutatur. Hinc etiam facile apparet, has ipsas mutationes, quae naturae suae vi vitae debentur, prouti materiae morbosae remotionem vel moliuntur, vel vere praeparant, vel perficiunt, rectissime vocari perturbationes *criticas, symptomata critica, euacuationes criticae f*).

Statis

- d*) Qui exactiorem varii huius significatus expositionem perlegere cupit, euoluat summi quondam viri, IO. ERNESTI HEBENSTREIT *Exegesi nominum graecorum, quae morbos definiunt*; pag. 274. seq. Lipsiae, 1706. ANTONII FOESII *Oeconomiam Hippocraticam*, pag. 217. Geneuae, 1707. IO. GORRAEI *Definitiones medicas*, pag. 247. Francofurti ad Moenum 1708. PROSPERI ALPINI *de praesagienda vita et morte aegrotantium* Lib. VII. pag. 384. seq. Hamburgi 1709. aliosque plures scriptores temiologos.
- e*) Confer ipsum HIPPOCRATEM diuersis locis *Praeceptorum et Prognosticorum*: quorum iungi possunt scriptores modo allegati.
- f*) Legi meretur super haec magnus ille HERMANNVS BOERHAA-

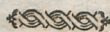
Statim vero illis temporibus, quibus dictae mutationes plerumque a vi vitae produci solent, solemne *criticorum dierum* nomen est; de quorum statu diuersaque serie, per ipsam naturam interdum mutata, nunc quidem non disputabimus, quod eandem materiem a grauissimis perspicacissimisque auctoribus iam pertractatam nouimus g).

§. VIII.

Verum enim vero quotidiano comprobatur experimento, varium omnino huius actionis, a vi vitae, morbi acuti solutionem moliente, productae, esse euentum. Scilicet haec naturae vis aut consequendo suo fini sufficit, aut deprehenditur impar. Si suffecerit, aut perfecte praefixus obtinetur finis, aut ex parte tantum: ex hoc oritur nouus morbus, priori minor leuiorque; ex isto vero conualescentia perfecta. Vtraque ratione facta solutio haud incommode *crisis bona* appellatur. Contra ea *malam dixeris crisis*, quando depellendo morbo imparem se sentiat vitae vis. Tunc autem morbi magnitudini aut ex parte tantum, aut penitus succumbit natura: vnde hinc morte, illinc autem peiori periculosiorique morbo praefens terminatur morbus h). Praeter haec quoque attentae observatione edocti sunt medici, triplici modo efficacem hanc vitae

VE in *Institut. medic.* §. 931. seq. et in *Praelectionibus academicis* Tom. VI. p. 296. seq. edit. Haller.

- g) Solum magni nominis virum, ANTONIVM de HAEN, hic excitate sufficit in *Ration. medendi* citat. Part. I, Cap. IV. et Part. VIII. Cap. II.
- b) Collegi has notiones ex semioticis HIPPOCRATIS libris passim, et cum iis contuli, quae BOERHAEVE loc. cit. et *Institutionum*, et *Praelectionum*, hac de re disseruit.

vitae vim in subigenda morbi materie vti, nempe resolutorio siue adsimilatorio, (vt vulgo dicitur,); ecritico et metastatico. *Adsimilationem* obtinet naturae vis, si materiam noxiam ita coquit, mutat, peruertitque, vt salubri euadat simillima, nec in corpore retenta amplius noceat. *Ecritis* porro est eiectione materiae morbosae extra corpus, a vi vitae effecta. Tandem si ex vno corporis loco in alium vis vitalis materiam morbificam depellit, oritur *metastasis* i).

§. IX.

Symptomatis vocabulo (§ V.) itidem variae in alienum apud antiquos rei medicae scriptores deprehenduntur migrationes; constantior autem, et quae nunc est in honore, significatio ea est, qua quaelibet status naturalis in corpore nostro manifesta laesio, a morbo quodam eiusue causa effecta, ab his tamen ipsis facile discernenda, *symptomatis* nomine comprehendi solet k). Triplex autem horum genus, symptomatum nimirum morbi, *causae*, et *symptomatis*, ex diuersa origine oriundum, quod omnes pathologi luculenter exponant, hic, paginarum angustiae inferuientes, non tangemus. Enim vero cum in acutis morbis vis vitae, dum mouet, separat, impellitque materiam morbosam, etiam manifestas status naturalis mutationes edat, ob morbum quidem, sed non ex morbo eiusque causa ex-

- i) Praeter citatos scriptores huc quoque refer THOMAE FIENI *Semioricen* Part. I. Sect. VI, pag. 125, seq. Lugduni, MDCCXIII.
 k) Confer auctores, annotatione f) allegatos, ad vocem: *Symptoma*; porro BOERHAAVE *libr. cir.* §. 801. et seqq. et eximii M. D. GAVBII *Institutiones pathologiae medicinalis*; §. 81. seqq.

sa excitatas (§.VII), et has quoque *symptomata* dixerunt medici, *criticorum* nomine adiecto; vt haec ab istis simplicibus et morbolis probe discernerentur l). Ad haec vero superueniunt quoque morbis nonnunquam varia fortuita, nec ex morbo, nec ex auxiliatrice vitae vi, sed ex viribus rerum, quas casus corpori nostro obtulit, nata: quas mutationes interdum quoque *symptomata*, rectius *accidentalialia*, ἐπιγεγόμενα, dicunt m). Ex his igitur de symptomatis notione disputatis facile nunc intellecturos existimamus lectores, quidnam *symptomaticum* dici mereatur, et quotoplici significato idem nomen phaenomeno cuidam, in corpore nostro euenienti, applicari possit.

§. X.

Cum vero qualescunque istae, corpori humano accidententes, mutationes manifesta sint quaedam phaenomena, quibus a se inuicem distingui possunt, prudens atque circumspectus medicus iisdem vtitur, vt signis, quibus vera eorum indoles, quae in morbis obseruantur, definiatur. BOERHAAVIO nemo melius, accuratius, nervosiusque singula haec signa, ex veterum recentiorumque obseruationibus collecta, congeffit: vt adeo temperare nobis non possimus, quin summi huius viri, optimi harum rerum arbitri, verbis vtamur. *Criticum* (§.VII.) suis symptomatibus (§.IX.) aequae, ac *symptomaticum* (§.VIII.) suis (§.IX.), tanquam signis, declaratur. Proinde ait BOER-

E

HAAVE

l) Vid. BOERHAAVE libr. cit. §. 934. seq. et GAVELVS libr. allegat. §. 98. seqq.

m) Conferantur iidem auctores: prior, §. 801; posterior, §. 106. seq.

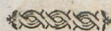
HAAVE n): Signa, quibus internoscuntur critica symptomata a morboſis ſunt primaria haec: *primo* ſymptomata illa oriuntur a vi vitae ſuperante vim morbi, haec autem a vi morbi praeuolente ipſi facultati vitali; *tum* illa ſiunt praegreſſa coctione ſuis ſignis manifeſta et bona reperta, haec in cruditate comperta; *porro* illa ſiunt circa tempus proprium criſi, haec omni morbi tempore, maxime in augmento; *denique* illa breui leuant, haec cito nocent. Primaria autem *ſymptomata critica* et ſigna ſunt haec, quae criſin euacuantem praecedunt: poſt coctionem, tempore critico, ſubito, ſine noua manifeſta morbi cauſſa, oriens ſupor, ſomnolentia, ſopor, vigiliae, delirium, anxietas, dyſpnoea, nox moleſta; rigor; dolor, rubor, titillatio, punctura, grauitas, denſitas in parte; tenebrae, ſplendor, lux, lacrymae ſpontaneae, in oculis; nauſea; aeſtus; ficis; retractio hypochondriorum, tremula agitatio labii inferioris. *Euacuationis criticae* praesentis ſigna habentur, et producta ſunt: ſi, poſt animaduerſa prius, deinde conſpicitur vomitus; ſaliuatio; mucis excretio; exſecratio ſputorum; alui fluor; vrina; haemorrhagia ex naribus, vtero, haemorrhoidibus; ſudor; abſceſſus; *pustulae*; tumores; bubo; parotis; aphthae; humorum ex loco in locum tranſlatio. Cognoscuntur haec critica ſalubria, nec per artis ſollicitudinem turbanda eſſe, ſi praegreſſa fuerint iam dicta: coctio praegreſſa; morbi ſtatus; vis vitae bona; excrementa ſimilia naturalibus; conuenientia morbo, parti adfectae, vitae, victui, aetati, ſexui; temperiei, tempus, locus; leuamen poſt haec tam quoad morbum, quam quoad ſymptomata;

n) In *Inſtitutionibus medicis*, §. 936, ſeqq.

ptomata; color, calor, robur, pulsus, respiratio, actiones omnes, statim restituta, vel incipientia multum restitui; tum constantia criticae euacuationis vsque ad finem morbi: si enim omnia haec, vel pleraque, signa adsunt, tum perfecte erit separatio morboſi a sano; diciturque crisis perfecta euacuans vel separans. Si autem illa signa absunt, aut horum contraria eueniant, tum apparet, haec esse *symptomata morbi*, non autem vitae triumphantis; adeoque tunc mala sunt atque curanda, vt morbi ipsi; si vero omnia haec non adsint, sed tantum quaedam, eaque nec perfecta, tum cognoscitur materiem male criticam, vagam, huc illucue ferendam, parituram varia phaenomena, quae crisis *μεταστατική* appellatur.

§. XI.

Accedemus nunc ad ea, quorum gratia haec omnia haecenus sunt disputata, singulasque morborum historias, quas priori capite luculenter recensuimus, comparabimus cum iis, quae nunc de crisi et symptomate, tam morboſo, quam fortuito et accidentali, a nobis sunt peracta: vt saltem aliquo exemplorum apparatu liquido constet, vtrum exanthemata miliaria atque petechialia semper sint symptomatica, siue naturalem ex morbo ortum spectes, siue malam artis sollicitudinem aut inopportunum rerum non naturalium vsu; an interdum ipsa natura horum prouentu bonam optabilemque crisin moliat? Sigillatim ergo ea tangemus signa critica, quae paullo ante (§. X.) ex **В О Е Р - Н А В И О** definiuimus: memores tamen simul esse iubemus lectores quotidianae illius medicorum experientiae atque

obſervationis, in eodem morbo acuto ſingula illa ſigna ſimul nec aſſeſſe, nec aſſeſſe oportere, ſi modo plurima non deſint. Haec autem ſigna erant: *primo* criſin antecedentia in *aegroto primo* (§. II.) die IV. morbi indicatorio delirium, nauſea, aëſtus, ſitis; die VII. critico ſub initium ardentis-ſimus aëſtus, ſitis intensa, vrinae parum, inſania magna; diebus inſecutis intercalaribus et vacuis nox moleſta, vigiliae, dyſpnoea, anxietates; mox poſt XI. diem indicatorium leuior ad ſpeciem remiſſio, aluus ſemel ſoluta, nauſea perſiſtens; ſub initium intercalaris diei XIII. omnia priora ſymptomata, dein delirium, inquietudo, ſiccus aëſtus, nox moleſtiſſima, arteriarum pulſatio ſumma, frequens et ſubinde tremula. *Tum* die XIV. critico *puſulae* exanthematicae apparentes, dein mador, etalui ſolutio. Hinc ſtatim magna morbi ſymptomatumque remiſſio, tam manifeſta, quam conſtans, et, licet parum critici in vrina deprehenderetur, nec largus ſudor aut alia critica euacuatio ſuperueniret, ſiccatis exanthematibus ſanitatis reparatio. Quanam igitur criſi, ſi exanthemata haec reieceris, ſolutum hunc dices morbum? In *altero aegroto* (§. II.) die IV. delirium, intensusque aëſtus, dyſpnoea, cardialgia, nauſea, aluus bis ſoluta. Reliquis diebus aliqua ſymptomatum remiſſio. Accedente demum VII. die ſubito leuis horror, dyſpnoea, anxietas, delirium, aëſtus, ſitis; nocte eadem vrinae parum, lenis cutis mador, tandemque innumerabilia *miliaria*. Et in hoc aegroto ſtatim maxima et conſtans omnium ſymptomatum remiſſio, ſine omni perfecta in lotio criſi; et ſic tandem et hic aegrotus ſanitatem recuperavit, cum praeter exanthemata nihil perfe-

ete

Et critici ceteroquin esset animaduersum. In *aegrota ter-*
tia (§.IV.) varia quidem fontici morbi multiplexque fuit
conuersio, non a caloris, sed a frigidi regiminis excessu
profecto orta: interim, pleraque illa symptomata, quae
supra locupletissime enarrauimus, si intuitu eius, quod ve-
re criticum est (§.VII.), examinentur, intellectu est facil-
limum, non prius illaetabiles illos pessimorum phaenome-
norum recursus perfecte cessauisse, quam perfecta et suffi-
ciens miliarium petechiarumque eruptio contigisset. Ne
autem angustarum harum paginarum limites transgredia-
mus, ipsorum symptomatum, in aegrota hac obseruato-
rum, comparationem cum criticis illis signis (§.X.) institu-
endam lectoribus relinquimus.

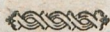
§. XII.

Quod autem symptomatica huius generis exanthe-
mata, tam ipsius maligni morbi, quam peruersae artis in-
congruique regiminis consecutaria, longe peruulgatoris
frequentiorisque sint exempli, quam critica morbumque
fausto omine soluentia miliaria aut petechiae, is profecto
facile et intelligenter perspiciet, quicumque ea, quae ha-
ctenus sunt disputata, ad quotidianas illas confert obser-
uationes, quae cuilibet fere medico, suam facienti artem,
abunde satis offerri solent. Quid? quod et hoc haud te-
mere adfirmare audemus, saepenumero fieri, vt in eius-
modi acuto morbo, qui alias sine exanthemate solueretur,
erumpens exanthema, ex tacito et medicis forte non in-
dicato errore diaetetico profectum, pathologo clinico im-
ponere, criticumque videri possit, si tam efficax medica-

tricus naturae vis superest, vt protinus male motam peruersamque materiem, coniuncta euacuationum criticarum ope, immutet, et, qua data est via, ex humorum massa expellat. Interim vero haec omnia, vti iam in praefatione monuimus, coniunctis collatisque plurimorum medicorum selectis accurateque consignatis obseruationibus tandem aliquando ad liquidum explorata et extra omnem contouersiam posita forent, nisi summa illa patriae nostrae ingenia, et salutari doctrina, et incredibili exemplorum varietate et copia, et optima tentaminum instituendorum opportunitate instructissima, tumultuoso et minaci, non dicam contentionum, sed verissime contumeliarum conuictiorumque genere semet inuicem lacefferent, illudque potissimum nunc agerent, vt, seposita veritatis eruenda cupiditate, amarissime congestis probris atque ludibriis aliorum lacerent existimationem. Quae ornatissimorum animorum vlcera nunc adeo longe lateque serpunt, vt, de alio magnorum virorum genere locutus plurimum venerandus vir, academiaeque huius ornamentum, GVLIELMVS CRICHTON, exclamet o); *Quae erit de seculo nostro posterorum opinio, quum commentarios nostros iniquis adeo maculis dedecoratos viderint?*

o) In epistola ad Illustrem Christianum Adolphum Klotzium, nouo Lexico latino praemissa,

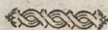

PITSCHIO SVO

S. D. P.

PRAESES.

Aliquid ad TE daturus litterarum, voluntatem erga TE meam testaturarum, facere non potui, quin memoriam simul renouarem iucundissimi illius temporis, quodum Halae in consessu optimorum iuuenum salutaris artis disciplinam profitebar, fratrem quoque TVVM natu maiorem inter alios, discendi ardore flagrantissimos, auditorem habui, nemini commilitonum suorum, et morum honestate, et scientiae conquirendae cupiditate secundum. Verum enim vero eruditissimi huius viri praematurum fatum iis uberrimis emolumentis, quae ab ipso merito expectari poterant, patriam priuauit, doloremque impressit OPTIMO PARENTI nunquam exstinguendum, nisi in TE, mi PITSCHI, et PARENS, et patria illud praecuidisset, quo reparandi damni spes esset erecta. Quam etiam spem ita locupleuissime expleuisti, ut nunc, maximo eruditionis medicae apparatu, et Berolini, et hic collecto, auctus in patriam, meritorum TVORVM praemia

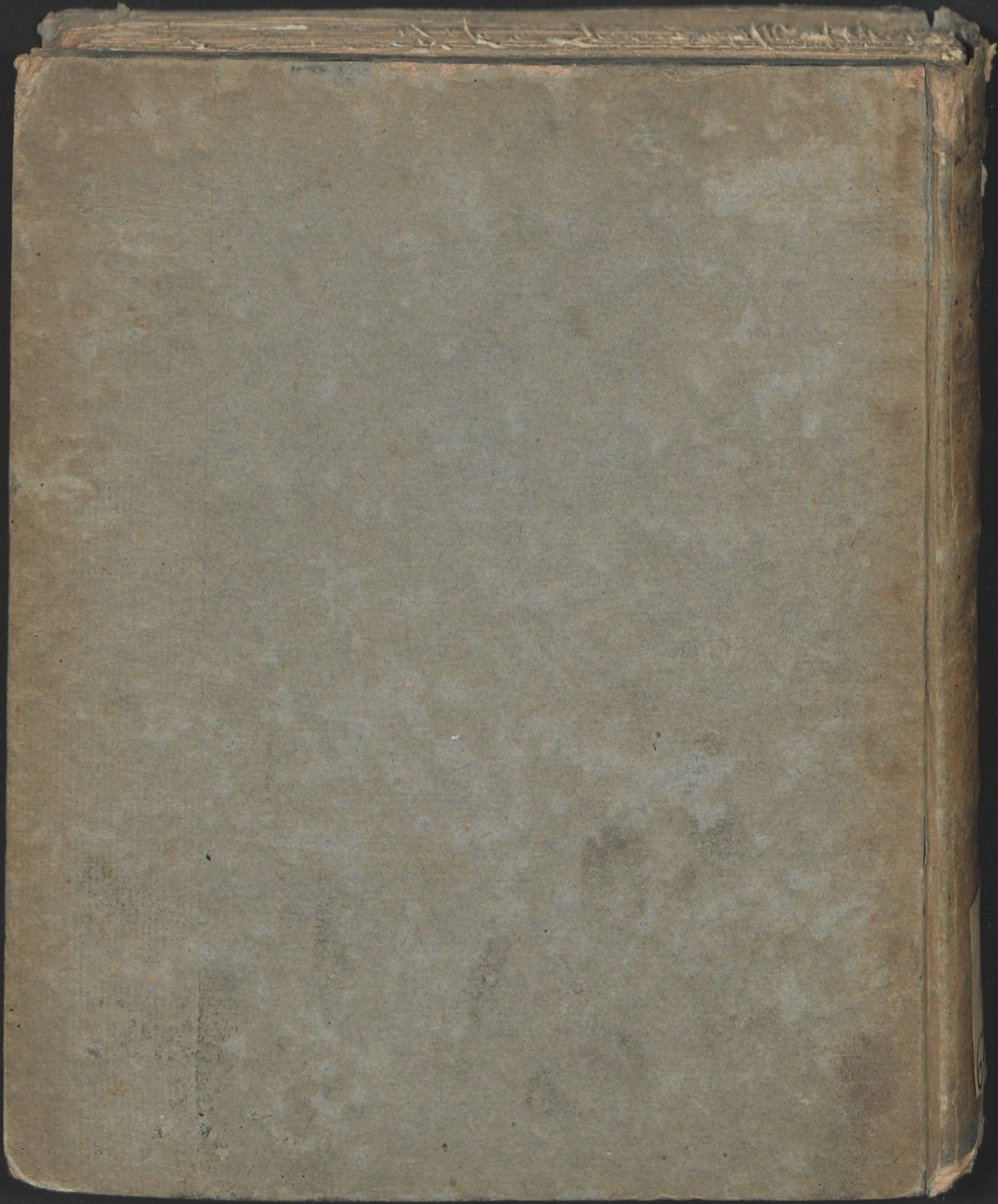

praemia offerentem, sis rediturus. Illud autem TE
vehementer rogo obtestorque, gratam mei, quippe homi-
nis TVI amantissimi, memoriam nunquam deponere, et
in posterum quoque quaelibet officiorum genera a me ex-
spectare velis. Vale. Dab. in Regia Viadrina,

Pridie Calendar. Aprilis,

cl̄l̄cc̄cl̄xix.

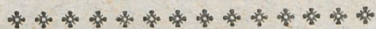

CONTROVERSIAS
DE
EXANTHEMATVM
ACTORVM
ORTV

NVPER MOTAS

PRAESIDE

PETRO IMMANVELE HARTMANNO,

MED. ET PHILOS. DOCT. MED. THEOR. ANAT. BOTAN. ET PHARMAC.

PROF. PVBL. ORD. ACAD. CAESAR. NAT. CVR. ET ELECT.

MOG. ERFVRT. SCIENT. VTIL. ITEMQVE SOCIET.

DVCAL. TEVTON. HELMSTAD. SODALE,

ORDINIS MEDICI H. T. DECANO,

D. APRILIS, MDCCLXIX.

DOCTORIS MEDICI DIGNITATEM

LEGITIME CAPESSVRVS

EXPENDIT

AVCTOR

IACOBVS HENRICVS PITSCH,

SAGANO - SILESIVS.

FRANCOVRTI ad VIADRVM
E TYPOGRAPHEO WINTERIANO.